

Gündelik Hayatta Laiklik: Medya İzlenimler

Umur Başdaş - Sevgi Özçelik*

“Gündelik Hayatta Laiklik Pratikleri” başlıklı projenin altıncı toplantısı, medya ve laiklik ilişkisine odaklandı. Gazetecilik meslek örgütleri, yazılı basın, haber kanalları, bağımsız medya, mizah dergileri, azınlıklar tarafından çıkarılan gazetelerin yanı sıra sivil toplum kuruluşları temsilcileri ve akademisyenlerin katıldığı toplantıda, çalışmanın daha önceki toplantılarında da olduğu gibi “laiklik” tanımından ziyade, laikliğin medyada algılanış biçimlerine, haberlere, köşe yazılarına, TV/radyo programlarına, daha genel olarak da yayın politikalarına nasıl yansıtıldığına ilişkin gözlemler, fikirler ve çatışmalara karşı çözüm önerileri üzerine yoğunlaşılması hedeflendi.

Toplantının geneline baktığımızda bu hedefe yaklaşıldığını söylemek mümkün... Toplantının ilk oturumu dışında laiklik tanımı üzerinde çok fazla durulmadı, aksine, gün boyunca katılımcıların verdiği örnekler üzerinden medyanın dine ve laikliğe bakışı çeşitli yönleriyle ele alındı. İlk oturumda medyanın, laiklik uygulamaları, dini özgürlüklerin kısıtlanması gibi konuları haberleştirirken (ya da haber olarak hiç görmezken) neye göre hareket ettiği üzerinde tartışmalar yapıldı. “Muhafazakâr” olarak nitelendirilen gazete ve televizyonlarda yerel yönetimlerin getirdiği içki yasakları haberleri yer almazken, başörtüsü nedeniyle eğitim hakları ihlal edilen üniversite öğrencilerine dair haberlerin de “laik” medyada yer bulamadığına dikkat çekildi. Bu yaklaşımın, gazetecinin geldiği kültürel çevrenin yansıması ve medyada yaşanan siyasallaşmanın sonucu olduğu yorumları yapıldı. İlk oturumda medyaya yönelik eleştirilerden biri de medyanın din konusuna ilgisinin, belli dönemlerde (Ramazan ayı, dini bayramlar vb.) satışları yükseltme/reyting kaygısıyla arttığı, din temalı haberlere de yüzeysel yaklaştığı yönündeydi.

“28 Şubat” süreciyle birlikte laikliğin medyanın gündeminden düşmeyen bir konu haline geldiğine dikkat çekilirken, iki nitelemenin ortaya çıktığı dile getirildi: “Dinci medya” ve “laik medya.” Bunlardan ilki için, son zamanlarda hükümetin yürüttüğü politikaları destekleyen yayınlarıyla öne çıkan gazete ve televizyonlar kast edilerek “yandaş medya” ifadesinin kullanıldığı, buna karşılık hükümeti eleştiren yayınlar yapanların da “laik” olarak konumlandığı söylendi. Tartışmalı her meselede bu eksende yer almaya itiliyor olmanın gazeteciler açısından zorluğuna dikkat çekildi.

Bu yorumlarla, katılımcılara toplantı öncesi gönderilen kılavuz sorularda** yer alan “Medyada laiklik tartışmaları hangi konulara odaklanıyor? Medya çalışanlarının laiklik konusunda hareket noktaları nelerdir?” sorularının cevapları bir ölçüde verilmiş oldu.

Bir katılımcı, “ortak bir demokrasi noktasında buluşmanın” giderek zorlaştığını ifade ederken, gazeteci katılımcılar, meslek yaşamlarından verdikleri örneklerle medyanın laiklik–din–siyaset konularına yaklaşımının zaman içerisindeki değişimini de aktardı.

Dil meselesi

Toplantının gazeteci katılımcılarının dil üzerine yaptığı tespitler de dikkat çekiciydi. Ana akım medyada kullanılan dilin “devletin dili” olduğuna dair yapılan tespit sonrası, tartışmaların, uyuşmazlıkların taraflarına eşit mesafede yaklaşan, kullanılan kelimelerin seçiminde hakkaniyet ilkesini gözetilen bir anlayışın, medyada daha adil ve sivil bir dilin hâkim olması yolunda katkıda bulunacağı ifade edildi. Bu noktada dikkat çekilen bir başka nokta da kullanılan dilin genel geçer kalıplardan, devletin politikalarından beslenip beslenmediği

* Helsinki Yurttaşlar Derneği

konusunda gazetecinin sürekli kendini sorgulaması ve hassasiyet göstermesi gerektiği oldu. Dil meselesi tartışılırken ayrıca ırkçı, ayrımcı, hakaret niteliği taşıyan ifadelerin kullanımını önleme amaçlı, meslektaşlar arası bir ombudsmanlık (denetçilik) sistemi geliştirilmesi önerildi. Öte yandan ombudsmanlık meselesiyle ilgili olarak öğleden sonraki oturumda Avrupa'dan bazı örnekler verilerek, sadece meslekten kişilerle kurulacak bir yapının ırkçı, ayrımcı, nefret dili nitelikli ifadelerin medyada kullanımına engel olmak yolunda yeterince caydırıcı olamayacağı uyarısı yapıldı.

Gazetecilerin çalıştıkları kurumlar temel alındığında, laiklik meselesinin gündelik hayata nasıl yansdığına ilişkin verilen örnekler de çeşitlilik gösteriyordu. Bir televizyon kanalına röportaj yapmak üzere giden başörtülü muhabir yaşadığı zorluklardan bahsederken, başörtülü biri olarak muhafazakâr diye nitelendirilen medyada iş bulmanın da çok kolay olmadığını, 90'lı yıllarda muhafazakâr medyanın kadın gazeteci istihdamı konusuna pek de istekli görünmediğini dile getirdi. "Laik" olarak nitelendirilen bir medya kuruluşundan gelen gazetecinin de son dönemde "laik" medya çalışanlarının giderek daha katı bir laiklik anlayışına sahip olduklarını gözlemlediğini, gazeteciler arasında da laiklik temelli ayrışmanın keskinleştiğini ifade etmesi çarpıcıydı.

Özetleyecek olursak, sabah oturumunda katılımcılar, kişisel deneyimlerinden yola çıkarak laiklik pratiklerinin medyadaki yansımaları üzerine etkileyici örnekler vererek meseleyi ele aldılar. Özeleştirinin de eksik olmadığı yorumlarda, haber yapma tercihlerindeki kutuplaşma, dini konulardaki bilgi eksikliğinin bu alandaki haberleri nasıl etkilediği, önyargıların "muhafazakâr ve laik" olarak ayrılan basın kuruluşlarının yayın politikasını nasıl yönlendirdiği, ana akım medyanın dili ile iktidar dilinin çoğu zaman örtüşmesi, toplantının öğleden önceki oturumundan akılda kalan noktalar oldu.

Özgürlükleri kollayan bir laiklik anlayışı için öneriler

İkinci oturumda daha çok, medyada laikliğin ele alınışına dair sorunlara yönelik öneriler dile getirildi. Tartışmada fikir vermesi amacıyla dağıtılan kılavuz soruların "Nasıl Bir Gelecek?" başlığı altında yer alan, "ifade özgürlüğü, kültürel haklar, kültürel çeşitlilik, din özgürlüğü gibi insan hak ve özgürlükleriyle demokratik prensipleri koruyan; farklılıklarla birlikte yaşamaya destek olan, çatışmaları azaltmayı hedefleyen bir laiklik tahayyülü nasıl geliştirilebilir?" sorusuna cevap olacak nitelikte pek çok görüş ortaya atıldı.

Gazetecilik meslek örgütleri, Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) gibi kurumların işlevi ve işleyişine yönelik eleştiriler dile getirilerek, bu tür kurumların özgürlükleri kollayan bir laiklik anlayışının yerleşmesine katkıda bulunabileceğine dikkat çekildi.

Genel olarak dine ilişkin haberlerin (aslında İslam demek daha doğru, çünkü "din" denilerek kast edilenin İslam olduğu aşikâr) medyada yer alıp almamasının "gerekliliği", yer aldığı da nasıl bir bakış açısıyla verileceği konusu toplantıda birkaç kez gündeme geldi. "Laik toplumlarda" dini konu eden ya da dini referans alan haberlerin medyada yer alması gibi bir gerekliliğin bulunmadığını dile getiren bir görüşe karşılık, toplumun önemli dinamiklerinden biri olarak dinin medyada görmezden gelinmesinin mümkün olmadığı, ancak istismar ve yönlendirmeye açık bir alan olduğundan, dinle ilgili haberlerin konu hakkında bilgi sahibi muhabir ve editörlerce yapılması gerektiği söylendi. "Adliye muhabiri", "eğitim editörü" gibi örnekler verilerek medyada "din editörlüğüne" ihtiyaç olduğuna dikkat çekildi.

Öğleden sonraki oturumda medya ve laiklik konu edilince ilk akla gelen mecralardan biri olan mizah da gündeme geldi. Yakın zamanda uluslararası boyutta yaşanan karikatür krizinden yola çıkılarak, mizahta ifade özgürlüğü ile dini hassasiyetlerin gözetilmesi arasındaki sınır tartışıldı. İslami değerleri gözeterek yayın yapan bir mizah dergisini temsil eden katılımcı, dine yönelik eleştirinin sınırının alay etme noktasında sona erdiğini söyledi. Söz konusu katılımcı, dini değerlere hassasiyet gösteren bir mizah dergisinden okurların ne beklediği (uç

örneklerin hicvedilmemesi), okur kitlesi dışındakilerin dergiye bakışı (küfür kullanılıp kullanılmadığını merak etmeleri) ile ilgili deneyimlerini de paylaştı.

Bu arada dini referans alarak yayın yapan ve “marjinal” olarak nitelendirilen gazetelerde ateistlere, eşcinsellere, azınlıklara yönelik kullanılan nefret diline dair çarpıcı örnekler verildi. Yalnız bu gazetelerde değil muhafazakâr ya da ana akım medyada da ötekileştirmeye dönük bir dilin hâkim olduğu vurgulandı.

Toplantının genelindeki tartışmalara damgasını vuran medya eleştirisi yalnız laiklik vurgusuyla değil, hem ana akım medya hem muhafazakâr basın, devlet bakış açısıyla yansıttığı haberler hatırlatılarak yapıldı. “Hayata Dönüş Operasyonu”, Güneydoğu’daki askeri operasyonlar, Ermeni soykırımını meselesi vb. gibi konuların haberlerde işleniş biçimindeki “resmi” dile yönelik eleştiriler toplantı sırasında sık sık dile getirildi.

Eleştirilerin ardından, anılan problemlerin çözümüne yönelik birtakım çalışmalardan söz edildi. Toplantıya katılan bazı sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri, medyada nefret dilinin ve ayrımcılık içeren ifadelerin tespiti için yürüttükleri medya izleme projelerini katılımcılarla paylaştı. Ayrıca söz konusu proje bulgularının, konunun muhatabı olabilecek genel yayın yönetmenleri, editörler, muhabirler gibi medya çalışanlarına ulaştırılması konusunda yaşanan sıkıntılara da dikkat çekildi.

“Türkiye laiktir laik kalacak – Türkiye’nin yüzde 99’u Müslüman’dır”

Proje ekibi olarak “Gündelik Hayatta Laiklik Pratikleri” çalışmasının son toplantısı için “medya” başlığını seçerken tereddütlerimiz vardı. Laiklik Türkiye’de daha çok devletin işleyişi içinde değerlendirilen, dini özgürlükleri kısıtladığı için eleştirilen ya da yeterince uygulanmadığı vurgusu yapılan, daha çok kamusal alan/özel alan ekseninde tartışılan bir kavram olunca, medya gibi çok geniş ve “sivil” bir alanda laikliği tartışmak üzere bir toplantı kurgulamanın isabetli olup olmayacağını düşündük. Sonunda, gündelik hayatta laiklik pratiklerine bakmaya karar vermişken, bu pratiklere sivil toplum kuruluşları, okul, üniversite, sağlık hizmetleri ve yerel yönetimler gibi kamu otoritesinin doğrudan müdahil olduğu ve kurallarını belirlediği alanlar dışında, medya gibi daha özgür ancak yine de kamudan etkilenen, ona göre pozisyon alan bir alanın aktörlerine bakmanın da ilginç ve projemiz açısından kıymetli olduğuna inanarak bu başlığı seçmiş olduk. Günün sonunda endişemizin yersiz, gündelik hayatta laiklik pratiklerinin medyadaki yansımalarının çeşitli yönleriyle tartışmaya çok elverişli bir başlık olduğunu görmek sevindiriciydi. “Türkiye laiktir laik kalacak” ile “Türkiye’nin yüzde 99’u Müslüman’dır” gibi özgürlükleri konuşmayı daha baştan zorlaştıran ifadeler dışında da bir laiklik tartışmasının gerçekleştiriliyor olması ve toplantının sonunda insan haklarına yapılan vurgu, hem toplantıyı düzenleyenler hem de katılımcılar açısından umut verici oldu.